

Gausdal Tidende

20. årgang

Gausdal Historielag

nr 1 2007

2006

Gausdal Historielag fikk i året 2006 ny leder etter at Birgit Kraabøl trakk seg tilbake etter mange år som leder for laget. Store utfordringer sto derfor framfor det nye styre for å fylle tomrommet etter en så dyktig og kunnskapsrik leder. Heldigvis forsatte Birgit som leder for Ulsrudutvalget.

Året startet med Minnes-du-kveld på Gausdal Videregående der Linda Steward hadde en utstilling og et kåseri om Randi Holtsæterens amerikabrev, ”Et lite stykke utvandrerhistorie”. En gripende fortelling, og godt besøk.

Kulturinnslaget etter fjorårets årsmøte var ved Alf Sanden. Alf hadde jubileum i 2006 etter å ha fotografert i 50 år. Han viste et utdrag bilder fra denne perioden, for det meste fra Gausdal, fra fjell og dal. Bildene viste at mye har forandret seg bare disse årene.

Årets åpen dag i Ulsrud gikk av stabelen den 6. august i strålende sommervær. Ca 60 frammøtte fikk høre Nina og Ola Fjeldet i klingende duett med fele, sang og verbale innslag. Øyvind Bjerkelien, Olaf Bjerkhage og Jens Solbjørg besørga gammel onneteknikk ved hjelp av Arnfinn Barlunds fjording.

Utover høsten ble det besøk fra Sør-Fron Pensjonistforening med Jon Finsrud i spissen. Populære innslag var Anne Kleivens Aanrud-lesning og Kari Avlunds dramatisering av hverdagen på føderåda. Tre mandager på rad fant ungdomsskolelever vegen til Ulsrud. De lyttet med interesse til gardshistorie og slekters gang fra stedet. I kjølige vinterkvelder har elever fra Steinerskolen drevet filmminnspilling i hovedhuset.

Årets storarbeid i Ulsrud ble nytt elektrisk anlegg. En stor takk til Skogvang Installasjonsforretning og Rolf Smeliens hjelgere, som besørga et godt og rimelig arbeid. Sæterlåven ble brakt til bygds av Einar Bergslien. Det varte og rakk før forvaltningsnivåene fikk ferdigbehandlet sætersaken, og mye tyder på at ventetida for låven ble for drøy til at den kan redning på rimelig vis.

I 2006 lanserte Gausdal Historielag boka **"Gaarder og Slechter i Gausdal, bind 1- Østre Gausdal"**. Dette er en videreføring av Kraabølsboka som ble utgitt i 1922. Den nye boka er basert på avskrift av håndskrevne opptegnelser som ble gjort i tidsrommet 1925-27 med noen tilføyelser så sent som i 1937. Pakken med manuskriptene, som hadde ligget i bankens hvelv, ble åpnet og gjennomgått i 1981, og Bondelagene i Gausdal bestemte at disse skulle utgis. Etter noen tilføyelser besluttet Gausdal Historielag i 2000 å samordne og systematisere de eldste opptegnelsene for utgivelse i bokform. I tillegg til ordinære bøker, er det trykket 75 eksemplarer som er nummererte. Leder for dette omfattende arbeidet har vært Guro Steine.

Deltagelse på Gausdalsdagen den 2. september ble derfor preget av salg av denne nye boka som kom fra trykkeriet noen dager før, dette sammen med en miniatyrkopi av seilskuta "Aurora" som skipskaptein Hans Torgersen Kraabøl førte. Denne ble utlånt av Martin Kraabøl som hadde fått den restaurert. Selv om kopien av denne skuta er i miniatyr, måtte det til lastebil for å få frakket den fram og tilbake.

"Aurora" på Gausdalsdagen

"Anders Fedje i ord og bilder" var tittelen på arrangementet Gausdal Historielag hadde på Vonheim 16. og 17 september.

Det startet nesten et år i forvegen der en komité ble nedsatt med mål å få til en minneutstilling med malerier, tegninger og tekster av Anders Fedje. Det var egentlig Brynjulf Bakken som i sin tid tok initiativ til at Anders Fedjes arbeider burde samles og vises fram for bygdefoket. Leder i komiteen var Nils Nygård. Han hadde fått med seg solide medhjelgere, - Asbjørn Nordeng, Knut Tidemand-Johannessen, Torstein Fougner og Knut Wiegaard. Disse satte i gang kartlegging av hvor noen av Fedjes malerier befant seg. Målet var å få lånt inn et utvalg for visning på en utstilling, i tillegg til avfotografering. Sammen med et utdrag av Anders Fedjes sine fortellinger ble noen av disse trykt i Historielagets første temahefte "Anders Fedje og gammelt fra Gausdal". Ivar Blekstad ledet dette arbeidet.

Det store besøket på Vonheim viste av bygdefolket satte pris på samlingen med rundt 50 malerier og temaheftet som var til salgs. Torgunn Maurset leste prolog av Knut Tidemand-Johannessen og Nils Nygård holdt et foredrag om Anders Fedje. Svein Midtlien fraførte på trekkspill "Spelmanns Dorthea valsen" nedtegnet på noter av gamle Harald Bræin. I tillegg var det innslag med avspilling av et lydopptak med Anders Fedje.

Gausdal Historielag var representert ved stand på Svatsumsdågåն. Ellers har vi hatt en deltager på Låndskonferansen for fotoregistrering i Arendal. Slektsgranskergruppa er så godt som kommet i mål med å ajourføre korrekturlesning av kirkebokavskrifter. Dermed skal materialet kunne gis ut i løpet av 2007. Anskaffelse av ny skanner gjør det lettere for fotoregistreringsgruppa å scanne og lagre fotografier som kommer inn. Det oppfordres folk å låne ut gamle bilder som nå raskt kan leveres tilbake.

Ellers forsatte arbeidet i boknemnda for skolehistorie, nå under ledelse av Torgunn Maurset. Hun tok over etter at Simen Forseth trakk seg som leder.

Vi gjengir her utdrag av en artikkel skrevet av Gutorm Berge i Årbok for Gudbrandsdalen 1975.

GUTORM BERGE: OMKRING VASSAGER I GAUSDAL 1700-1814

Ved bygging av hus til bustad for folk, treng ein alltid eit minimum av bord eller plankar. Sjølv i ei låg, mura steinbu, lyt i alle fall døra vera laga av bord, likeeins for eit lite vindauge. Langt attende i tida var det berre ein måte å skaffe seg slike materialer på: Laglege trestokker vart kløyvde etter mergen, sidan vart dei to klovningane telje med øksen til ein fekk den tjukkleiken ein vilde ha. Slike bord og planker vart kalla "huggen-bord" og var eineraande til ein pålag 1500 fekk dei første sager av jern. Allerførst var det nok handsaga som kom i bruk ogso til å sage bord med, slik som ein kann sjå dei bruker ho dei 2 kallane på den festlege modellen R. Einbu har laga til handverksavdelinga på Maihaugen.

Omlag 1530 kom på Sørlandet og ellers etter kysten, dei første vassdrivne oppgangssager og på kort tid vart det alle stader det var høye til det, sett opp ei mengd med små sager som skar bord og planker m.v. til sal og utførsel. Tømmer tok dei så nær saga og kysten som mogleg, ofte frå skogar som høyrdé stat og kyrkje til. Folk utover bygdene tente store pengar, for det var slik ei etterspørsel etter trelast. Heilt til over 1800 var Norge verdens største trelasteksportør! For bygdefolket vart det nå ikkje så lenge herlegheita vara, for kongen (statsmakta) blanda seg fort inn og skulde ha sin del av kaka i form av skattar og avgifter. For å få inn desse, kom det ei mengd med lover og forordningar, men seinare tok dei og til å bli redde for at skogen skulde bli "forhuggen" og med dette for auge, nye forordningar. Detaljar om dette kan ein ikkje taka med her, men lyt visa interesserte til 50-årsboka for Mjøsen Skogeierforening 1909-59, og Bygdabok for Øyer, Bd. I.

Dei første sager i Gausdal

Forordninga av 1688 sette forbod mot anlegg av nye "handels-sager", men i nokre år framover var det høye til å setja opp mindre "Gaardssauge" når dei stod på odelsgrunn. Det vart fastsett eit visst tal bord som kunde skjerast årleg og desse borda kunne berre nyttast innan bygda.

Etter ei oppgave frå futen Stenersen i Gudbrandsdal av 16. mars 1726, (Generalforstamtets arkiv, Skogbruksmuseet, Elverum) går det fram at Gausdal hadde desse sager:

1. Manstad sag: Bygd 1712 Brukarar: Hans Mandstad og Ole Grimstad.
100 bord.
2. Næverå sag: Bygd 1725 på garden Olstads grunn av eigaren Iver Bøe.
200 bord.
3. Fogns sag: Bygd 1724 av Simen Fougner. 100 bord.
4. Præstsaga: Bygd i gammål tid på Præstegardens grunn av sokneprest Ole Stockflet (prest 1694-1727). 300 bord.
5. Roppsaga: Bygd i 1726 av eigaren Ole Birchhage. 300 bord.
6. Uggesaga: Bygd 1723 på garden Øfsteds grunn av eigaren Peder Søstelie.
300 bord.
7. Olstad sag: Bygd 1723 av eigaren Erland Olstad. 100 bord.
8. Bendsaga: Bygd 1718 på Møchlebøes og Sønstebeøes sameiegrunn. Eges og brukes av Simen Sønstebeø og Ole Møchlebøe. 300 bord.
9. Nordgaardssaga: Bygd i gammål tid på Nordgaards grunn. Brukes av Ofre Svadsums Almue som til sin Fornødenhed kan skjære 150 bord.

Det var soleis ikkje so mye som kunne sages på kvar sag, men kapasiteten var nå heller ikkje så stor. Likevel var det nok ein stor lett framfor å bruke handsaga eller å telje.

Sjølve saga.

Desse første oppgangssagene var vanleg bygde opp på høge stolpar el. mura pillarar, slik at det vart ei under- og ei overavdeling ved at det i høgde med overkant av pillarane, vart lagt eit golv. Ovanpå dette vart saghuset reist, i tverretning av huset, omlag midt på golvet, var ein smalvore opning i dette, og her var oppsett 2 loddrette glidespor som saggramma kunne gli opp og ned i. Saggramma, som laut vera sterkt, kunne vera omlag 1 1/2 alen brei innvendig og 2 1/2 alen høg å døme etter dei sagblada eg har set, men ellers var nok alt tilmåta etter som høvet var på ymse stader.

Sagbladet vart fastspent i saggramma og denne sett inn i det nemnde glidesporet! underavdelinga, nær botnen og beint under saggramma, låg ”underfallshjulet” som det vart kalla, avdi vatnet kom med stor fart nedover ei bratt vassrenne og slo mot hjulskovlane på undersida av akslingen. På eine enden av denne var ein solid krumtapp og millom denne og den overståande saggramma, var festa ei tilmåta, sterkt bjørkestong som fekk saggramma til å gå opp og ned når vatnet vart slept og sette vasshjulet igang. Tømmerstokken vart lagt på eit langt, solid sagbrett som låg på golvet. Sagbrettet vart ein tanke smalare enn saggramma var innvendig, slik at sagbrettet med stokken på, kunde skuvast gjennom ramma medan sagbladet skar seg gjennom stokken. Sagbladet skar berre når det gjekk nedover. Difor hadde dei ein innretning som rykkjevis skauv på når bladet gjekk nedover, men heldt stilt når det gjekk opp. Dei første sager hadde berre eit blad, so sagbrettet med den oftast tunge stokken på måtte dragast attende etter kvart skjær. Til dette tungarbeid vart brukta ei ”attlaupe”. Det var eit lite vasshjul opphengd i ein bom attarst på sagplanet slik at vasshjulet ved hjelp av bommen kunde senkast ned i vassrenna og kom igang. Til akslingen på hjulet var festa eit taug som med andre enden var fast i bakkanten av sagbrettet. Når hjulet vart senka og kom igang, vikla tauget seg rundt

akslingen og drog brettet med stokken attende. Deretter vart hjulet lyfta opp so høgt at vatnet ikkje fekk tak i skovlane.

Noko av det vanskelegaste var nok å få tak i brukbare sagblad, for dei hadde ikkje stålblad, men laut klare seg med blad av jern. Å få desse til å gå nokonlunde i den harde grankvisten, har sikkert vore noko av eit problem.

Etter Ofsen.

Det har vore sagt at Gausdal var ei av dei bygder i Gudbrandsdalen som slapp rimelegast frå Ofsen i 1789, men utan skader gjekk det nok ikkje her heller. - I 1887 fekk Hans Olsen Halvorslivolden av kong Christian Vil bevilling til å selja opp ei sag på eigedomen sin på vilkår av "at alt Tømmer skjæres med Vandkant, at de omliggende Odelsskove icke forhugges og at ingen Materialer udføres af Bøyden."

Det tok ei tid før Hans Olsen kom igang med saga, so han var berre sovidt teke til med bygginga da Ofsen kom. Halvorslivolden låg før heilt på baksida, men da den fæle vassflaumen kom fossande, braut elva seg nytt far i fleire hundre meters lengde og sidan har Volden, som han nå kallas, kome over på solsida. Det er fortalt at da vatnet minka ned att, var det mange store dammer utover jordet og i det gamle elvesfaret, og i desse dammane var det så mykje fisk at folk gjekk der i mange dagar og henta seg mat.

Sagtofta til Hans Olsen var heilt borte, like eins gjekk det med vassfallet som baketter vart liggande på grannen, Holen, sin grunn. Alle husa i Volden strauk og med så nær som stuguhuset, og med det berga Hans Olsen kongebrevet. Dette selde han i 1806 sammen med sagretten til Rasmus Halvorsen Holen. Han bygde både sag og mølle. Saga vart seinare ombygd til cirkelsag og mølla utvida so dei hadde kvar sit store overfallshjul som drivkraft. Alt var i full drift til det ein varm somardag i 1899 fall gneistar frå ein kokeomn ned på det turre flistaket som fata, og alt brann ned på kort tid. (Oppattbygd 1905 som Follebu Bruk).

Den siste som fekk "sagbrev" av kongen, var eigaren av n Fougner, Tosten Clemetsen Fougner (1777-1869) som i 1811 fekk bevilling av kong Frederik VI til å setja opp ei "Saug i Finden Elf", (same å, men lengre nede enn der Simen Fougner (sygard) 87 år tidlegare hadde si sag). Nordigardssaga, på slutten ombygd til cirkel og med komturbin, fungerte bra i omlag 100 år.

Kongebreva om desse 2 sager finst framleis.

Gausdal Historielag mottok høsten 2006 en kopi av en såkalt auksjonskatalog som hadde tilhørt Hans Torgersen Kraabøl. Det var Jens Buer i Halden som hadde funnet den på loftet sitt. Tor Kristian Nordvang har skrevet av innholdet. Vi gjengir her et utdrag fra denne katalogen:

**Catalogus
1797
Paa Skraale Torvet
En Ret morsom Spøg.**

Fortegnelse
Over

Endeel Gods og Løsore, bestaaende af Guld, Sølv, Porcellen, Meubler, Traeveare, mechaniske Instrumenter, Gangklæder, Kramvarer, adskillige Dyr, samt en Mængde sjeldne Charter, Kobberstykker og Medallier og andre Kostbarheder og Raritæter, tilligemed endeel vel Conditionerede Bøger, som Fredagen den 14de. Julii førstkommede om formiddagen kl. 0 slet ved offentlig Auction absolute skal bortsælges i hans Belærværdighed SI. Hr. Sprangmaves Gaard paa Skraaletorvet, imod contant Betaling, eller naar paafordres, til hr. Procurator P. M. Snydenstrup i store lovtrafferstræder No. 709. Thi ville de Lysthavende behage at indfinde sig til bemeldte Tid og Sted.

2det Oplag Hans Kraabøll i gusdal 1805 (siste påskrevet for hånd)

Kiøbenhavn, 1797
Trykt hos L. R. Svares Enke boende i store Kannikestrædet No. 39.

Conditioner

1. Ingen maa paffe og trænge ben anden ved Auksionens Holdelse.
2. Ingen maa tage feil af sin Næstes og sin egen lomme.
3. Ingen maa udskjære Kobberstykker eller enkelte Blade af Bøger, for tiden at kjøbe dem, som Defetter, for Stamkjøb.
4. Ingen maa i Smug ridse eller skave Meublerne med Toskillinger eller paa anden maade, for tiden at kjøbe dem beslettere???
5. Ingen Pietist faaer Credit.
6. Embedsmaend med alt for store Maver kunne for Rummets Skyld, ikke indlades. De ville behage at skikke deres Fuldmægtige, hvis disse ikke ogsaa allerede have faaet maver.

TILLITSVALGTE
Leder
Ivar Paulsrud
2651 Østre Gausdal

Nestleder
Alf Sanden
2656 Follebu

Kasserer
Morten Kleiven
2652 Svingvoll

Sekretær
Oddvar Fyksen
2651 Ø. Gausdal

Styremedlemmer
Tor Kristian Nordvang
2651 Østre Gausdal
Ingvar Kalrud
2651 Østre Gausdal
Sverre Gran
2653 Vestre Gausdal

Leder i boknemnda
Ivar Blekastad
2651 Østre Gausdal

Leder for fotoregistrering
Tor Korsvold
2652 Svingvoll

Leder for slektsgransking
Gunnar Rundtom
2651 Østre Gausdal

Arkivansvarlig
Kjell Håkon Reistad
2651 Østre Gausdal

Ansvarlig skolehistorie
Torgunn Maurset

Ansvarlig småbrukerlagshistorie
Per Audun Øvstehage
2653 Vestre Gausdal

Koordinator Ulsrudutvalg
Birgit Kraabøl
2653 V. Gausdal

Ta en titt på vår hjemmeside
<http://www.gausdalhistorielag.no>

Årsmøte

Gausdal Historielag har årsmøte i Østre Gausdal Prestegard, søndag 11. mars kl 1930. Saker kan fremmes for årsmøtet av alle medlemmer. Saker fremmes skriftlig og sendes styrets leder innen mandag 5. mars 2007.

Styret

Medlemsregister

Vi trenger et oppdatert medlemsregister.
Vi anmoder om at kontingenenten blir betalt før 1. mai av hensyn til medlemsregistreringen.

Medlemsmøter

Slektsgranskings- og fotomøter finner sted i våre lokaler i Prestegarden hver første mandag i måneden.

I år står vi igjen med den 5. mars, 2. april, 7. mai, 4. juni, 1. oktober, 5. november og 3. desember.

Vi har samtidig bøker til salgs, historielagets utgivelser, lokalproduserte bøker, Sigstads hilsningskort med motiver fra Gausdal, kartblad samt CDer med slektsopplysninger. Vel møtt!

Levering av materiale til historielagets arkiv

Vi mottar gjerne materiale for oppbevaring i vårt dertil egnede hvelv. For å sikre forskriftsmessig avlevering og registrering anbefaler vi våre månedlige medlemsmøter eller direkte kontakt med arkivansvarlig, tlf. 900 66 640.